

ОКРЕМІ ПИТАННЯ СТАНОВЛЕННЯ В УКРАЇНІ КОНСТИТУЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ НА ЕТАПІ ДЕМОКРАТИЧНОГО ТРАНЗИТУ

Петраш Каріна Вікторівна

студентка, 2 курс, 3 група,
господарсько-правовий факультет,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
Україна, м. Харків

***Анотація.** Розглянуто окремі питання становлення в Україні конституційної культури на етапі демократичного транзиту. Доведена необхідність формування в суспільстві конституційно-правової культури, посилення громадянського суспільства, розвитку високого рівня правового мислення, поваги до норм права, підвищення їх авторитету.*

***Ключові слова:** конституційно-правова культура, громадянське суспільство, правове мислення, норми права, демократичний транзит.*

Перехід до демократії, тобто процес демократичного транзиту, передбачає висування на одне з перших місць, серед елементів системної трансформації, підвищену активність громадян у боротьбі за реалізацію принципів і норм Конституції та законів України. Закріплення в Основному Законі нашої країни таких принципів конституційного ладу, як верховенство права, визнання людини з її правами і свободами найвищою соціальною цінністю, поділ влад, рівності всіх перед законом, політичного, економічного й ідеологічного плюралізму, свободи тощо зумовлює підвищення ролі Конституції України не тільки як Основного Закону, й як символічного орієнтиру розвитку людини, суспільства і держави шляхом демократії. Це, у свою чергу, ставить на порядок денний завдання, окрім іншого, формування у свідомості окремої людини і суспільства в цілому потреби боротьби за дотримання принципів і норм Конституції та законів України як органічної основи цивілізованого співіснування. У цьому зв'язку авторами використано

термін «конституційна культура». Він не є новим. Конституційно-правова культура – це загальнолюдські цінності, права і свободи людини й громадянина, які не просто декларуються в Конституції, й реалізуються на практиці в суспільстві, яке не лише знає свої права, а й поважає права оточуючих. Загальновідомо, що свобода однієї людини закінчується там, де розпочинається свобода іншої [3, с. 51]. Зрозуміло, що найбільш сприятливі умови для конституційно-правової культури існують там, де є високий рівень загальної культури. Запорукою існування конституційно-правової культури виступають такі три складові: 1) знати свої права та обов'язки; 2) виконувати їх; 3) вимагати від інших дотримуватися прав і обов'язків.

У травні 2011 р. в університеті німецького міста Мюнстер (Федеральна земля Північний Рейн — Вестфалія) відбулася наукова конференція, присвячена «Конституційним культурам». Під час своїх виступів учені з обох берегів Атлантики наголошували, що конституційні цінності є відображенням суспільних, а по суті – виступають змістом конституційної культури [11]. Науковці під конституційною культурою розуміють певний рівень правового мислення і сприйняття правової культури, а також відповідний ступінь знання населенням законів і високий рівень поваги до норм права, їх авторитету [6, 2].

Однак на шляху вирішення цього складного завдання зустрічаються перепони, які ми отримали у спадщину від відмираючого суспільства, а також які з'явилися на етапі демократичного транзиту. Тому вважаємо за доцільне виокремити наступні проблемні моменти, з якими нам доводиться стикатися:

1. Слабкість громадянського суспільства. Одним із багатьох рівнів на яких має відбуватися розвиток і зміцнення демократії і які системно взаємопов'язані між собою, є громадянське суспільство [2]. Засновники американської демократії вбачали той феномен, що ми називаємо сьогодні громадянським суспільством, у природній здатності громадян об'єднуватися в асоціації, відстоювати свої права та інтереси у публічній сфері і створювати

певний баланс із державною владою. Якщо громадянське суспільство сильне, воно не дозволяє владі впасти до рівня тиранії. Громадянське суспільство може бути сильним чи слабким, активним або пасивним, мобілізованим або автономізованим, радикальним або поміркованим тощо. У випадку України ми маємо підстави говорити про пасивне і автономізоване громадянське суспільство, бо саме такі якості сприятливі для правління олігархії [10].

2. Наявність чисельних, хоча й слабких політичних партій, які сприяють тому, що править олігархія через нерозвиненість громадянського суспільства поки що не здатні повною мірою представляти інтереси того суспільства, в надрах якого вони народилися. Британський політолог Е. Хейвуд, наголошує, що інакше, аніж через партії, ніякі суспільні інтереси і не висловлюються, бо саме партії мають найтісніші стосунки з державою, адже вони є джерелом формування різноманітних органів влади. Проте заради справедливості необхідно уточнити, що навіть у багатопартійних системах не можна говорити про те, що до влади доносяться суспільні інтереси всіх. Інтереси маргінальних прошарків, як правило, залишаються без уваги [9, с. 37]. Сьогодні партіям не довіряють 68,3 % громадян України, довіряють – 6,6%. Разом із тим на питання «Чи є серед існуючих на теперішній час в Україні політичних партій і рухів такі, яким можна довірити владу?» ствердно відповідає 21 %, негативно 45,1 % і не визначилися 33,5 % громадян [8, с. 2–3].

3. Через нездатність громадянського суспільства контролювати політичні партії, це робить олігархат, який завжди з'являється там, де відсутнє громадянське суспільство та панує правовий нігілізм. У кулуарах ВРУ не один день триває дискусія з приводу законопроекту, який передбачає фінансування політичних партій за рахунок державного бюджету. Фактично, для того, щоб утримувати політичні партії, українцям доведеться викладати по 80 коп. Проте з огляду на слабкість громадянського суспільства та відсутності загальної культури, що апріорі не може породжувати правову та конституційну культуру, дані, які були отримані під час проведення

публічних дебатів на тему «Фінансування політичних партій: як позбутися впливу олігархів», шокували дослідників. Так, 76 % українців не підтримують ідею фінансування політичних партій з Державного бюджету, 40 % українців вважають, що фінансувати партії мають лідери партій та рядові члени партій, 13 % переконані, що їх мусить фінансувати держава, 14 % – що це мають робити бізнесмени [7, с. 457, 483].

4. Через значний вплив олігархів на суспільне життя відсутня економічна свобода, як наслідок, не може бути й економічної свободи, що, у свою чергу, не дозволяє формуватися середньому класу, який і повинен стати стрижнем зрілого та активного громадянського суспільства. Для режиму олігархії важливо, що поєднуються демократичні інститути з їх недемократичною інструменталізацією. Олігархія є правовою державою, де роль виборів обмежена, де існує громадянське суспільство і горизонтальна (а не вертикальна) пов'язаність між правителями та електоратом. Олігархічний режим визнає громадянське суспільство, дає громадським інституціям свободу дій до того моменту, поки вони не загрожуватимуть авторитету олігархії [12, с.42].

5. Слабкість середнього класу, який міг би фінансувати та контролювати політичні партії закономірно породжує корупцію, починаючи із самих надр існуючого суспільства. На думку вченого В. І. Яременко, середнього класу в Україні ще не існує. Головними причинами, які перешкоджають формуванню даного класу, є: «клановий принцип» побудови економічних відносин у країні та економіки в цілому. Сьогодні клани організували своєрідні економічні піраміди, які переплелися з криміналом і владою. Декілька таких пірамід тримають майже всю систему влади, передусім виконавчу. Вони стали монополістами і нав'язують свої правила гри в усіх секторах економіки, вирішальним чином впливаючи на виробництво – через тарифи, пільги тощо [1, с. 149].

6. Нерозвиненість громадянського суспільства та політичних партій зумовлює слабкість парламентаризму. У спеціальній літературі з

конституційного права поняття "парламентаризм" використовується не лише для позначення однойменного інституту відповідної галузі права, а й у значенні окремих типів республіканської форми правління. Як форму організації державної влади парламентаризм характеризує провідну роль положення представницького органу в системі вищих органів держави, наявність парламентського способу формування уряду, а також конституційно визначених засобів контролю парламенту за вищим органом виконавчої влади і, як наслідок, можливість парламенту достроково припинити повноваження уряду.

У контексті сказаного важливо відмітити одну з найсуттєвіших рис парламентаризму як форми правління. Він існує лише тоді, коли склад уряду є похідним від волевиявлення парламентської більшості і залишається незмінним доти, доки відповідає потребам цієї більшості. Як тільки в парламенті зникла партійна коаліція, що утворила парламентську більшість і на її основі сформувала уряд, попередньо схваливши програму його діяльності, уряд, що втратив підтримку парламенту, стає нелегітимним. Він уже не може діяти, керуючись програмою політичної сили, яка втратила більшість місць у парламенті. За такої ситуації уряд зазвичай отримує вотум недовіри і йде у відставку. Водночас і уряд в умовах парламентаризму впливає на орган законодавчої влади за допомогою приналежного йому права законодавчої ініціативи, якому надається пріоритет; бере активну участь у законодавчому процесі на всіх його етапах і здійснює визначальний вплив на порядок проходження в парламенті законопроектів та голосування по них [5, с. 1–2]. Оскільки на даний момент ми стоїмо на самому початку демократичного транзиту, то і виховання демократичних цінностей та правової культури потрібно розпочинати ще із малечку і розвивати протягом всього життя.

Для цього, на наш погляд, потрібно:

- 1) підвищити увагу до виховання загальної культури на всіх етапах соціалізації (в родині, дитсадку, школах, ВНЗ);

2) віддавати більше сил та часу вихованню конституційної культури, виходячи з того, що Конституція є для нас символом таких принципів, як: верховенство права, визнання людини з її правами, честю та гідністю найвищою соціальною цінністю, рівності всіх перед законом, поділу влади;

3) виховати в людині потреби до саморозвитку та працелюбства.

На даний час Україна дійсно знаходиться на етапі демократичного транзиту. Не можна говорити, що в Україні відсутнє громадянське суспільство, воно існує, хоча й доволі таки слабе. Найяскравішим прикладом існування громадянського суспільства є волонтерські організації. З огляду на сказане вбачаємо, що вирішення всіх вищезгаданих проблем може відбуватися наступним чином:

1. Із метою посилення активності громадянського суспільства слід розпочинати правове виховання ще із найперших етапів соціалізації дитини, тобто потрібно ще з малечку виховувати патріотично-демократичного громадянина.

2. Проблема чисельності та безвідповідальності політичних партій не така вже й складна, як здається на перший погляд, тим більше, що певні кроки вже зроблені. Мова йде про проект закону, що передбачає фінансування політичних партій за рахунок державного бюджету. Це, по-перше, звільнить політичні партії від впливу олігархії, а, по-друге, дасть можливість молодим, активним, патріотично налаштованим, культурно зрілим партіям голосно заявити про себе на політичній арені та стати противагу тим партіям, які ще будуть знаходитися « під рукою покровителя ».

3. Впровадження імперативного мандату дасть змогу населенню повною мірою виконувати свою контролюючу функцію, а також змусить народних обранців працювати старанно та сумлінно.

Отже, вважаємо, що саме завдяки таким змінам можливий розвиток конституційної культури. На цьому етапі демократичного транзиту громадянське суспільство України підніметься та розпочне контролювати

владу і вимагати від неї дій, тим самим привівши нашу державу до справжньої органічної демократії.

Список використаної літератури

1 Батура О. В. Середній клас: економічна природа та тенденції розвитку / О. В. Батура, Н. А. Навроцька // Теорії мікро-макроекономіки. – Київ, 2004. – Вип. 15. – С. 147–154.

2. Єнжиєвська О. М. Стан та проблеми розвитку громадянського суспільства в Україні [Електронен ресурс] / О. М. Єнжиєвська, О. Д. Зозуляк // Бъдещето проблемите на световната наука – 2010 = Перспективныя вопросы мировой науки – 2010 : материали за VI Междунар. научна практична конф., София, 17–25 дек. 2010 г. – Електронен текстови данни. – София, 2010. – Т. 1: Политически науки. – Режим на достъп: http://www.rusnauka.com/36_PWMN_2010/Politologia/76676.doc.htm (дата третиране: 15.05.2016). – Заглавие на екран.

3. Кант І. Відповідь на запитання: Що таке просвітництво? / Іммануїл Кант ; пер. з нім. О. Фешовця. – Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2003. – 7 с.

4. Конституція України : станом на 28 січ. 2016 р. – Відповідає офіц. тексту. – Харків : Право, 2016. – 68 с.

5. Мартинюк Р. С. Перспективи розвитку парламентаризму як форми правління в Україні [Електронний ресурс] / Р. С. Мартинюк // Часопис Національного університету "Острозька академія". Серія: Право : електрон. наук. фах. вид. – Електрон. текст. данні. – Острог, 2012. – № 1. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/old_jrn/e-journals/Choasp/2012_1/12mrspvu.pdf (дата звернення: 15.05.2016). – Назва з екрана.

6. Тимчук Т. О. Правова культура: поняття, сучасний стан та перспективи розвитку в Україні / Т. О. Тимчук // Часопис Київського університету права. – 2009. – № 2. – С. 56–59.

7. Українське суспільство, 1992–2013: стан та динаміка змін : соціолог. моніторинг / НАН України, Ін-т соціології ; за ред.: В. Ворона, М. Шульга. – Київ : Азбука, 2013. – 566 с.

8. Фінансування політичних партій: як позбуття впливу олігархів [Електронний ресурс] : публічні дебати, 21 груд. 2015 р., м. Київ / Укрінформ, Фонд «Демократ. ініціативи» ім. Ілька Кучеріва // Укрінформ : мультимед. платформа іномовлення України. – Електрон. дані. – Київ, 2015–2016. – Режим доступу: <http://www.ukrinform.ua/rubric-pressconference/1933012-publichni-debati-finansuvannya-politichnih-partiy-yak-pozbutisya-vplivu-oligarhiv-zala-1.html> (дата звернення: 15.05.2016). – Назва з екрана.

9. Хейвуд Э. Политология : [учеб.] : пер. с англ. / Эндрю Хейвуд ; под ред.: Г. Г. Водолазов, В. Ю. Бельский. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2005. – 544 с. – (Зарубежный учебник).

10. Боренько Я. Громадянське суспільство і політична влада олігархії / Ярина Боренько // Незалежний культурологічний часопис «І». – 2001. – Ч. 21 : Громадянське суспільство – Україна 2001. – С. 164–168. – Електрон. аналог: режим доступу: <http://www.ji.lviv.ua/n21texts/borenko.htm> (дата звернення: 15.05.2016).

11. Constitutional Cultures [Electronic resource] // H-Net : Humanities & Social Sciences Online. – Electronic data. – 1995–2016. – Mode of access: <http://www.h-net.org/reviews/showrev.php?id=33747> (date of request: 05.04.2016). – Title from Screen.

12. Rose R. Democracy and its alternatives: understanding post-communists societies / Rose Richard, Mishler William, Haepfer Christian. – Cambridge : Polity Press, 1998. – XIV, 270 p.

Аннотація. Рассмотрено отдельные проблемы становления в Украине конституционной культуры на этапе демократического транзита. Доказана необходимость формирования в обществе конституционно-правовой культуры, усиления гражданского общества, развития высокого

уровня правового мышления, уважения к нормам права, повышения их авторитета.

Ключевые слова: конституционно-правовая культура, гражданское общество, правовое мышление, нормы права, демократический транзит.

Summary. Consider separately the problems of formation of constitutional culture in Ukraine at the stage of democratic transition. The necessity of formation in the community of constitutional and legal culture, strengthening civil society, development of a high level of legal thinking, respect for the norms of law, enhance their credibility.

Keywords: constitutional and legal culture, civil society, legal thinking, norms of law, democratic transition.

Науковий керівник: Лукаш С. Ю., кандидат історичних наук, доцент кафедри конституційного права України Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого